

Sociaal-democratie op de markt: gelijke korven voor iedereen?

Een gesprek met Frank Vandenbroucke over sociaal beleid en actieve welvaartsstaat

Op vrijdag 9 maart 2001 spraken enkele leden van de redactie Frank Vandenbroucke naar aanleiding van zijn boek "Op zoek naar een redelijke utopie. De actieve welvaartsstaat in perspectief".¹ In het woord vooraf schrijft de auteur zelf dat kritisch inzicht openhartig debat veronderstelt: een debat over de feiten, een debat over de analyse en een debat over de betekenis van 'rechtvaardig'.

Het einde van de welvaartsstaat?

André Mommen: *In welke mate verschilt de actieve welvaartsstaat van de keynesiaanse welvaartsstaat?*

Frank Vandenbroucke: In het begrip 'actieve welvaartsstaat' worden eigenlijk drie ideeën verenigd. Ten eerste: de idee van een 'actieve staat', met daaraan gekoppeld de vragen op welk domein en hoe de overheid het beste actief is. Een actieve welvaartsstaat heeft, ten tweede, als doelstelling een samenleving van actieve mensen te funderen. De actieve welvaartsstaat moet, ten derde, sociale doelstellingen realiseren. Daartoe behoort natuurlijk een stevige sociale zekerheid, maar ook de verdere uitbouw van een degelijke gezondheidszorg, een sector waarin we voor grote sociale uitdagingen staan. Het concept 'actieve welvaartsstaat' heeft dus niet uitsluitend te maken met de problematiek van tewerkstelling, met de vraag hoe de werklozen terug op de arbeidsmarkt te brengen. In de discussie rond de actieve welvaartsstaat wordt voornamelijk dit laatste punt belicht. Er wordt nogal gemakkelijk vergeten dat de actieve welvaartsstaat ook voor een economisch draagvlak voor sociale bescherming en gezondheidszorg wil zorgen. Dat is een agendapunt binnen een opvatting van de 'actieve welvaartsstaat' dat gemakkelijk vergeten wordt.

Eric Corijn: *Maar waar zit dan het verschil met de keynesiaanse welvaartsstaat?*

Frank Vandenbroucke: Er is geen scherpe tegenstelling tussen een actieve welvaartsstaat en de vroegere welvaartsstaat die de mensen beter zou verzorgen. Ik ben het dan ook niet eens met wat André Mommen daarover in het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* geschreven heeft². Om dit duidelijk te maken wil ik een praktisch voorbeeld geven van wat volgens mij het verschil in aandachtspunt is tussen beide. Een werkloze, alleenstaande vrouw met twee kinderen krijgt boven haar werkloosheidsuitkering nog een bijkomende kinderbijslag. Wanneer deze vrouw zou willen gaan werken, dan verliest ze deze bijkomende kinderbijslag. Het verschil tussen wat de vrouw als vervangingsinkomen ontvangt, en het loon dat ze zou verdienen wanneer ze werkt, is zodanig klein dat het voor haar niet interessant is om te gaan werken. Want dit betekent dat ze ook voor extra kinderopvang moet zorgen, ... In een actieve welvaartsstaat moet deze vrouw minder belastingen op haar arbeid betalen, zodanig dat het voor haar toch ook interessant wordt om te gaan werken. Laaggeschoolde arbeid moet financieel ondersteund worden, door belastingkredieten of vermindering van persoonlijke bijdragen. Er kan ook een selectieve lastenverlaging voor de werkgevers ingevoerd worden, gecombineerd met een behoorlijk minimumloon. Voor de staat betekent

deze werkende vrouw niet alleen een vervangingsinkomen minder, maar ze draagt ook bij tot het economisch draagvlak voor een sociaal beleid. Een actieve welvaartsstaat geeft kansen aan mensen om een job te hebben en zich daardoor maatschappelijk nog zinvol te vinden.

Eric Corijn: *U heeft in feite de actieve welvaartsstaat belicht vanuit een pragmatisch standpunt, namelijk het voeren van een sociaal beleid binnen het kapitalisme. Maar uw begrip 'actieve welvaartsstaat' is toch ook een theoretische, analytische notie. De keynesiaanse welvaartsstaat – de formule van de welvaartsstaat in West-Europa na de Tweede Wereldoorlog – steunde, zoals door de 'régulation'-school wordt beweerd, op een sociaal akkoord waarbij de ondernemers en de georganiseerde arbeidersbeweging het eens zijn dat productiviteitsstijgingen ook aangewend worden voor sociale herverdeling, verhoging van de levensstandaard en verkorting van de arbeidsduur. Het ondersteunde een "Fordistisch" systeem van massaproductie en -consumptie. Daarbij heeft men een relatief uniform beeld over het goede leven voor ogen. Het herverdelingsmechanisme via de sociale zekerheid had ook tot gevolg dat niet actieven toch nog aan de consumptie deelnemen. In de jaren '80 is daarin een radicale breuk gekomen. Alleen diegenen met een goedbetaalde job draaien nog mee in de consumptiecultuur.*

Frank Vandenbroucke: Ik ben het niet helemaal eens met die beschrijving, of beter: ik zet die bril niet op. Ik wou iets praktisch zeggen en niet direct iets theoretisch, omdat ik nu eenmaal als minister sta voor een praktisch beleid. Sociaal beleid kan niet worden herleid tot werkgelegenheidsbeleid, ook al is werk wel het sleutelement in de modernisering van de welvaartsstaten. De 'volledige tewerkstelling' zoals ze vroeger in de meeste Europese landen werd opgevat, en die aan de basis lag van traditionele opvattingen over de welvaartsstaat, was volledige werkgelegenheid voor mannen. De sociale uitdaging van vandaag is volledige werkgelegenheid voor mannen én vrouwen. Daarbij versta ik onder tewerkstelling niet alleen verloonde arbeid; vrijwilligerswerk moet mede in de discussie betrokken worden ...

Actieve participatie kan ook langs andere wegen dan betaalde arbeid.

Eric Corijn: *Maar we hebben nu toch een blijvende politiek van de verlaging van de loonkost. De productiviteit stijgt sneller dan de lonen. Ook het uitgesteld loon, de sociale zekerheid, wordt onder druk gezet ...*

Frank Vandenbroucke: Akkoord, dat is juist. Maar dat heeft weinig te maken met het concept 'actieve welvaartsstaat' zoals het in een sociaal beleid moet naar voren komen. Uw opmerkingen hebben te maken met de algemene economische toestand. In het sociale beleid dat ik tracht te voeren, probeer ik juist tegen de sociale ongelijkheid in te gaan.

André Mommen: *Kan uw pleidooi voor een 'actieve welvaartsstaat' niet opgevat worden als een verdoken pleidooi voor de afbouw van de welvaartsstaat?*

Frank Vandenbroucke: Neen! Een zogenaamde ontmanteling van de verzorgingsstaat blijkt ook niet uit de cijfers. De traditionele welvaartsstaat zit wel in een 'malaise', die te maken heeft met de doelstelling van de verzorgingsstaat. De traditionele verzorgingsstaat functioneert als een 'vergoedingsmachine', die niet gemaakt is, en dus ongeschikt is, om het fenomeen van de maatschappelijke uitsluiting ten gronde aan te pakken.

Ongelijkheid en rechtvaardigheid

Eric Corijn: *In de keynesiaanse welvaartsstaat was, ten gevolge van de massaproductie en -consumptie, uniformiteit troef, maar trachtte men ook iets aan de sociale ongelijkheid te doen. Nu verheerlijkt men de diversiteit en aanvaardt men zelfs ongelijkheid. Hoe maakt u het onderscheid tussen pluralisme en ongelijkheid?*

Frank Vandenbroucke: Er is een zeer groot verschil. Gelijkheid betekent dat je in feite dezelfde kansen krijgt. Mensen moeten in het begin kunnen beschikken over gelijke mogelijkheden. Ze moeten kunnen kiezen uit gelijke korven. Ze moeten daaruit verschillende keuzes kunnen maken, en daarvan ook de gevolgen dragen.

Iemand moet bijvoorbeeld kunnen kiezen voor een werkweek van vier dagen. Dat moet mogelijk gemaakt worden.

Eric Corijn: *Maar dat is dan toch ook een kwestie van machtsverhoudingen. De korf is in uw voorbeeld bij de aanvang wel gelijk voor iedereen – wat in feite al niet het geval. Wat dus betekent dat men nu in feite niet vertrekt van gelijkheid.*

Frank Vandenbroucke: We leven momenteel niet in een gelijke samenleving!

Eric Corijn: *Juist, maar is dan elke vorm van pluralisme voldoende om die toch mogelijk te maken? Elke korf, elk palet van keuzemogelijkheden, is toch niet gelijkwaardig voor het creëren van gelijke machtsverhoudingen? En herleidt men dan niet snel de sociale ongelijkheid tot een kwestie van individuele verantwoordelijkheid? Het klassieke voorbeeld is toch dat indien iedereen in den beginne 100 frank heeft, na een tijdje de ene niets meer heeft, en de andere zijn oorspronkelijke som vergroot heeft. De ene drinkt het op en de andere investeert het op een verstandige manier. Het mondt dus uit in een nieuwe ongelijke situatie, ook al had men in het begin de zelfde kansen.*

Frank Vandenbroucke: De actieve welvaartsstaat is de sociale ambitie die past bij het gelijkheidsstreven van moderne sociaal-democraten. In mijn denken staat de vraag centraal of het mogelijk is de sociaal-democratie te herbronnen op basis van het egalitarisme waarover binnen de sociale filosofie vandaag wordt nagedacht en waarbinnen de notie 'rechtvaardigheid' een grote rol speelt. De sociaal-democratie moet zich bij deze herbronning laten leiden door een radicale opvatting over gelijkheid, een opvatting die veel-eisender is dan wat men meestal verstaat onder 'gelijke kansen'. De keuzemogelijkheden van individuen worden niet alleen bepaald door wetten en reglementen, niet alleen door sociale omstandigheden, maar ook door de talenten die zij in hun leven meegekregen hebben, zoals hun familiale achtergrond en hun natuurlijke aanleg. Gelijke kansen tot stand brengen betekent vaak dat mensen die door het lot minder goed bedeeld zijn, bevoordeeld moeten worden. Voor de wijze waarop het lot de kansen aan de start verdeeld heeft, zijn mensen persoonlijk immers niet verantwoordelijk; voor sommige keuzes die ze later maken wel. Zo opgevat is gelijkheid géén eenvormigheid: persoonlijke keuze en persoonlijke

inspanning kunnen bepaalde inkomensverschillen rechtvaardigen. Maar toch staan we vandaag ver af van echte kansengelijkheid in onze samenleving. Herverdeling blijft dus een cruciale opdracht.

Eric Corijn: *Maar betekent dat ook herverdeling van de koopkracht en dus het aanpakken van de inkomensongelijkheid?*

Frank Vandenbroucke: Ja, ook al moet je daarvoor de huidige economische cultuur in vraag durven stellen. Vergaande herverdeling vooronderstelt immers, naast ingrepen inzake belastingen en sociale uitkeringen, een ander soort gedrag van mensen. Het vooronderstelt ook het bestaan van goede sociale en ethische normen, en het in de praktijk brengen ervan. Dat deze normen kunnen wijzigen, daarvan zijn verschillende historische voorbeelden te geven. Juist na de Tweede Wereldoorlog waren bijvoorbeeld de topkaders in het bedrijfsleven, relatief gesproken, met heel wat minder tevreden dan nu. Er bestond minder spanning tussen de bruto-verdiensten van de verschillende mensen. Een andere sociaal-economische ethiek en cultuur is dus wel mogelijk.

Eric Corijn: *Hier komt natuurlijk ook de gehele duurzaamheidsproblematiek aan bod. U schrijft zelf dat de actieve welvaartsstaat duurzaam moet zijn. Ze moet evenveel aandacht geven aan de kwaliteit van het leven als aan het bedrijfsleven. "De actieve welvaartsstaat en de ecologische modernisering moeten elkaar versterken en ondersteunen." Maar anderzijds beperkt u zich het liefst tot de sociale politiek. Maar in hoeverre kan het bestaande Westerse welvaartsysteem model staan voor de gehele wereld? De meest welvarende 20% van de huidige wereldbevolking verbruikt 80% van de voorraden van de aarde. Hetzelfde welvaartsniveau kan dus niet over de gehele aarde verspreid worden. Gelijkheid op dat niveau is dus blijkbaar niet in te voeren.*

Frank Vandenbroucke: Voor mij is het duidelijk dat een politieke regulering van de wereld-economie absoluut noodzakelijk is, en dat fundamentele verhoudingen tussen staten, onder meer op financieel vlak, niet aan de marktwetten onderworpen mogen worden. Maar dit betekent niet noodzakelijk dat de vrijhandel aan banden moet worden gelegd. Het is niet zo dat de instelling van sociale clausules in de wereldhandel de concurrentie minder scherp zou maken. Daarbij, gelijkheid op wereldvlak creëren is natuurlijk een zeer moeilijke opgave, die maar geleidelijk aan

kan voltrokken worden. Zo bepleit ik als een eerste stap dat de Europese lidstaten een armoedenorm moeten invoeren. Europa zou zichzelf met name standaarden van uitmuntendheid moeten opleggen inzake bestrijding van armoede, en ter zake stelselmatig de beste praktijken uitwisselen. Een welvarende samenleving verdraagt in haar midden geen armoede. Indien alle Europese lidstaten inzake bestrijding van armoede het zo goed zouden doen als de drie beste lidstaten, dan zouden er in Europa tenminste 20 miljoen armen minder zijn. Die doelstelling nastreven is ook de beste garantie voor het behoud van een stevige sociale zekerheid in de lidstaten die zulke sociale zekerheid hebben.

André Mommen: *Het begrip 'actieve welvaartsstaat' lijkt ook de persoonlijke verantwoordelijkheid van elk individu voor zijn bestaan te benadrukken.*

Frank Vandenbroucke: In het sociale debat bestaat een zekere huiver voor verwijzingen naar verantwoordelijkheid: men vreest al vlug dat bij uitkeringstrekken een vermoeden van schuld wordt gelegd, tot ze het tegendeel bewijzen. Mijn egalitarisme steunt op de overtuiging dat het onrechtvaardig is dat individuen benadeeld worden ten opzichte van anderen door eigenschappen of omstandigheden waarvoor ze niet verantwoordelijk zijn. Ik hou dan ook een pleidooi voor 'verantwoordelijkheidsgevoelig gelijkheidsstreven'. Maar niet alle problemen waarmee we geconfronteerd zijn in het sociale beleid laten zich herleiden tot 'gelijkheid met verantwoordelijkheid'. Sommige gevolgen van individuele keuzes, dus keuzes waar mensen wel degelijk voor verantwoordelijk zijn, zijn zo dramatisch, de kwetsbaarheid die er uit voortvloeit is zo fundamenteel, dat we deze gevolgen toch willen rechtzetten. De dienst spoedgevallen die twee zwaar gewonden binnen krijgt, zal zich bijvoorbeeld niet de vraag stellen wie het verkeersreglement gerespecteerd heeft, en wie niet. Men behandelt beiden even goed. Dat is mededogen – een intuïtie die volgens sommigen geen plaats heeft in het strenge domein van de rechtvaardigheid, maar dat domein aanvult. Ik denk dat de kwetsbaren beschermen wel een onafhankelijke plaats heeft als een eis van rechtvaardigheid, wanneer we het hebben over de welvaartsstaat.

Tewerkstelling als doel van een sociale politiek?

André Mommen: *Hoe staan gelijke kansen – gelijke korven voor iedereen – in verband met een noodzakelijke sociale herverdeling? Is hier geen discrepantie tussen het doel van een ideale en de praktijk van een mogelijke sociale politiek?*

Frank Vandenbroucke: Sociaal-democratische doelstellingen steunen op waarden. Een fundamentele waarde is, zeer ruim geformuleerd, gelijke bekommernis om en gelijk respect voor alle leden van de samenleving. De sociaal-democratie is ook een pragmatische politieke praktijk. Pragmatisme is niet tegengesteld aan de morele rechtvaardiging van politieke actie. Pragmatisme kan gerechtvaardigd worden in het licht van de economische, sociale en culturele gegevens die onze actiemogelijkheden beperken. De relatie tussen waarden, beperkingen en gerechtvaardigd pragmatisme is cruciaal voor het politieke gebeuren, en deze drie moeten duidelijk van elkaar worden onderscheiden.

André Mommen: *Speelt tewerkstelling als doelstelling een cruciale rol in een goede, waardevolle, rechtvaardige sociale politiek?*

Frank Vandenbroucke: Werkgelegenheid is een kernprobleem in het debat over de toekomst van de welvaartsstaat, zowel om fundamentele redenen van sociale cohesie en individuele zelfwaardering als om redenen van economische houdbaarheid. Maar 'werkgelegenheid' is niet voldoende als doelstelling van sociale rechtvaardigheid. Hoge werkgelegenheidsgraden zijn een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor eerlijke gelijkheid van kansen in de samenleving of voor sociale insluiting. Zoals uit onderzoek van Ive Marx en Gerre Verbist blijkt, ligt het relatieve armoedepeil in de bevolking op actieve leeftijd in de Verenigde Staten bijna tweemaal hoger dan in Duitsland of Frankrijk, en bijna viermaal hoger dan in België, hoewel een veel groter deel van de bevolking op actieve leeftijd tenminste één job heeft in de Verenigde Staten. Armoede tijdens de actieve leeftijd lijkt evenzeer wijder verspreid in Australië, Canada en het Verenigd Koninkrijk, allemaal landen met een veel betere staat van verdienste op het vlak van de tewerkstelling dan de meeste landen op het Europese vasteland. Trouwens, de situatie van laaggekwalificeerde arbeidskrachten is verslechterd in nagenoeg alle ontwikkelde landen, het meest schrijnend wel in het Ver-

enigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Het in ere herstellen van maatschappelijke participatie en zelfwaardering vergt banen die voldoende beloning bieden. Dat is één van de redenen waarom een algemene tewerkstellingsdoelstelling verder uitgewerkt moet worden op basis van een specifieke opvatting over maatschappelijke gelijkheid. Ik pleit voor maximale kansen op maatschappelijke participatie omdat ik voor een radicale gelijkheid van kansen ben. Met betrekking tot de toekomst van de welvaartsstaat definieer ik de sleutelambitie van sociaal-democraten dan ook als een 'egalitair werkgelegenheidsbeleid'. Nogmaals, een sociaal beleid kan niet vernauwd worden tot een werkgelegenheidsbeleid. In een aantal Europese landen hebben liberalen en sociaal-democraten elkaar in het paradigma van de participatie gevonden. In België wordt dit ook gedeeld door de Groenen. Het participatieparadigma is niet sociaal-democratisch als het louter gaat om arbeidsplicht voor de burger tot meerdere eer en glorie van de markt, maar wél indien ermee voor die burger een reële kans op 'sociale nuttigheid' – in de meest brede zin – wordt geboden.

Nieuwe risico's

Eric Corijn: *In uw boek spreekt u over de nieuwe risico's die de mensen tegenwoordig lopen. Bent u beïnvloed door het concept 'risicomaatschappij' zoals het door Ulrich Bech ontwikkeld is?*

Frank Vandenbroucke: Ik heb me nog niet geconfronteerd met het denken van Ulrich Beck. Voornamelijk wegens tijdsgebrek, maar intuïtief voel ik naar aanleiding van wat ik erover hoor en lees, weinig enthousiame voor zijn benadering. Ik pleit ervoor dat we zeer goed omlijnen wat de "risico's" zijn waar de samenleving vandaag mee te maken heeft. Als ik spreek over de nieuwe risico's waarmee de mensen tegenwoordig geconfronteerd worden, dan heb ik het over een aantal welomschreven sociale risico's, zowel "traditionele" als "nieuwe". De welvaartsstaat moet niet alleen de klassieke sociale risico's dekken, zoals werkloosheid, ziekte en arbeidsongevallen, ouderdom en kinderlast. De welvaartsstaat moet ook tegemoet komen aan nieuwe sociale risico's die het gevolg zijn van

onvoldoende scholing of het leven in eenoudergezinnen. Er bestaan dan ook nieuwe sociale behoeften, bijvoorbeeld de behoefte om werk, gezin en vorming met elkaar te verzoenen. De traditionele welvaartsstaat biedt daarop geen goed antwoord. Het sociaal statuut van onthaalmoeders kan bijvoorbeeld heel wat verbeterd worden. Onthaalmoeders beschikken niet over een sociale bescherming. Daarvoor zijn ze afhankelijk van de man waarmee ze gehuwd zijn. Bij een echtscheiding hebben onthaalmoeders geen sociale bescherming meer. De traditionele welvaartsstaat biedt ook geen afdoende antwoord op de vervrouwelijking van de armoede. Een andere sociale kwestie waarmee we geconfronteerd worden, is het betekenisvol hoger risico op maatschappelijke uitsluiting dat lager geschoolde mensen lopen. Ook hier schiet het receptenboek van de traditionele welvaartsstaat te kort. Niet ouderdom, ongeval of ziekte, en evenmin een tijdelijke conjuncturele inzinking veroorzaken uitsluiting. De traditionele welvaartsstaat biedt hun dan een uitkering, maar geen uitweg. Kortom, terwijl traditionele sociale ambities grotere inspanningen vragen, dreigen nieuwe uitdagingen de welvaartsstaat in ademnood te brengen. Een 'verstandige' welvaartsstaat moet actief en preventief – proactief – inspelen op die oude en nieuwe risico's en behoeften. Er mag niet gewacht worden totdat een sociaal risico opduikt. Naast 'sociale uitgaven' – uitkeringen – moeten er ook 'sociale investeringen' in bijvoorbeeld opleiding en vorming gedaan worden. De idee echter dat de sociale investeringsstaat de traditionele welvaartsstaat grotendeels kan vervangen, is onrealistisch, omdat we in een vergrijzende maatschappij leven, waar steeds meer mensen door ouderdom afhankelijk zullen worden van sociale uitkeringen. Investeren in opleiding en vorming zijn wel een instrument om de arbeidsparticipatie te verhogen. Maar wie dit argument hanteert,

pleit ervoor om een hoog niveau van sociale uitgaven in stand te houden. Een dergelijk pleidooi voor sociale investeringen is géén pleidooi voor een vermindering van de sociale uitgaven! De welvaartsstaat wordt dus niet afgebouwd! De bewering dat sociale investeringen een aanzienlijke daling van de sociale uitgaven mogelijk maken, weerspiegelt een opvatting die, als ze in de prak-

*De traditionele welvaartsstaat
biedt ook geen afdoende
antwoord op de vervrouwelijking
van de armoede.*

tijk zou worden gebracht, botte besparingen vereist in de welvaartsvoorzieningen en de sociale zekerheid. Dat zou een inbreuk zijn op een herkenbare sociaal-democratische agenda. Dat wil niet zeggen dat wij de structuur van de sociale uitgaven niet kunnen verbeteren, noch dat alle bestaande sociale uitgaven heilig zijn.

André Mommen: *Maar maakt het bestaan van zogenoemde nieuwe risico's wel een nieuw soort welvaartsstaat noodzakelijk? Wordt door u wel een voldoende onderscheid tussen de verschillende soorten welvaartsstaten gemaakt?*

Frank Vandenbroucke: Om op het zogenoemde onderscheid tussen de traditionele welvaartsstaat en de actieve welvaartsstaat nog eens terug te komen: ik meen dat er principieel geen scherp onderscheid tussen beide te maken is. Alles hangt af van welke economische politiek men voert en welke niet. De fundamentele keynesiaanse inzichten op politiek-economisch vlak zijn niet veranderd gebleken, je kan hoogstens zeggen dat er problemen zijn geweest in de toepassing van deze inzichten. Op dat vlak ben ik het bij voorbeeld erg oneens met Giddens. Maar de classificaties die u in uw artikel maakte tussen het Scandinavische en het continentale type van welvaartsstaten, beantwoorden m.i. niet aan de realiteit. De theoretische bril die u opzet in uw analyse past eigenlijk niet voor de analyse die ik maak; eigenlijk vind ik hem nogal "troebel", als ik me zo mag uitdrukken. Persoonlijk beschouw ik de Scandinavische welvaartsstaten wel als een voorbeeld, onder meer omwille van de positie van de vrouwen in die welvaartsstaten (in vergelijking met bij ons). Ik denk dat wij ook geleidelijk de overgang moeten maken naar een welvaartsmodel waarin, naast uitkeringen, meer nadruk wordt gelegd op dienstverlening, collectieve zowel als particuliere dienstverlening.

Een derde weg?

Eric Corijn: *Uw denken over de 'actieve welvaartsstaat' wordt dikwijls in verband gebracht met de 'derde weg' van Anthony Giddens, die men als de inspirator aanziet van het Britse New Labour van Tony Blair. Toch staat u links van Giddens, die een radicaal centrum als politieke uitdrukking van de middenklasse voorstaat en beweert dat het kapitalisme beter is dan een geplande economie. Hoe positioneert u zich tegenover het neoliberale discours – dat vanaf de jaren '80 steeds meer overheersend is geworden – over privatisering, deregulering en flexibilisering, en over de noodzaak van*

het algemeen aanvaarden van de werking van de markt en van de concurrentie op de markt? Hoe combineert u dat met toch een radicale hervdelingsgedachte om gelijkheid te realiseren als opdracht van de staat? Of om het anders te formuleren: is zonder een ingreep in de economische regulering uw programma te verwezenlijken?

Frank Vandenbroucke: Ik beschouw de Britse 'derde weg' niet als een pasklaar recept dat door de continentale sociaal-democratie probleemloos verder verspreid kan worden. Het grote verschil met Anthony Giddens – alhoewel hij recent daarop terugkomt – is dat ik geen sociale ongelijkheid aanvaard. Ik ben een radicaal egalitarist. Ik zal nooit sociale ongelijkheid accepteren. Sociale hervdeling kan echter wel gecombineerd worden met een vrije markt. De internationalisering of met een modere term 'globalisering' – die trouwens wat Europa betreft eerder een regionalisering en europeanisering is – van de economie, en het openbreken van de nationale markten, kan men moeilijk als oorzaak van de groeiende ongelijkheden duiden. Dat is in empirisch onderzoek moeilijk aan te tonen – een groot gedeelte in mijn boek gaat daarover. Men voert de globalisering volgens mij iets te gemakkelijk op als de "nieuwe boeman" van het kapitalisme; de realiteit is veel genuanceerder. Bij de critici van de globalisering is de grens met protectionistische pleidooien bovendien soms flinterdun. Wat men wel kan aantonen, is dat de afbouw van de minimumlonen en de afbraak van de vakbonden tot groeiende ongelijkheid heeft geleid in de ontwikkelde landen. Ik ben niet tegen het marktmechanisme, en ook niet tegen de concurrentie, op voorwaarde dat de markt onder de samenleving ligt en niet omgekeerd. De samenleving moet de marktwerking corrigeren, de markt mag niet volstrekt het samenleven bepalen. Het is niet het marktprincipe op zichzelf, maar wel de organisatie van de samenleving waarbinnen het marktprincipe geldt, die maakt dat we het moreel positief of negatief moeten beoordelen. De samenleving moet bestuurd worden op basis van beginselen waaraan de markt ondergeschikt moet worden. Voor sociaal-democraten is de sociaal-gereguleerde markt één van de instrumenten om participatie in de samenleving te realiseren. Ze volgen dus niet de omgekeerde weg, waarbij de participatiegedachte louter een uitdrukking is van de overheersing van de markt over de samenleving. Het marktmechanisme op zichzelf is wel een goed verdelings- en allocatie-instrument, maar het is slechts één van de te gebruiken instrumenten. Aan de markt op

zichzelf is niets verkeerd, maar een goede werking ervan vooronderstelt wel twee zaken. Er moet, ten eerste, een herverdelende overheid optreden. De overheid moet instaan voor sociale heffingen en uitkeringen. Men kan dit niet overlaten aan de markt. Het egalitair ideaal zou dan onbereikbaar zijn. Men heeft, ten tweede, ook een sociaal-economische cultuur nodig, waarin men zo een herverdelende overheid aanvaardt. De markt en de economische concurrentie kunnen bijdragen tot onrecht, wanneer de economische baten onrechtvaardig verdeeld worden, wanneer sociale en ecologische spelregels onbestaand zijn, of de machtsverhoudingen binnen en tussen bedrijven totaal scheefgetrokken zijn. De neoliberale opvatting over de samenleving is eigenlijk een schoolvoorbeeld van een vals bewustzijn: zelfs onze door de markt gedomineerde samenleving is helemaal geen markt. Sterker: zelfs de economische markt op zich kan onmogelijk functioneren zonder tal van niet-marktmechanismen. De neoliberale ideologie die alles wil overlaten aan de markt, gaat dus niet op. De samenleving kan niet herleid worden tot een markt: voor de regeling van sommige maatschappelijke vraagstukken is de markt heel geschikt, voor andere totaal ongeschikt. En op de markt zelf moeten veel meer spelregels gelden dan alleen maar de formele vrijheid van concurrentie en het eigendomsrecht. Sociale spelregels moeten bijvoorbeeld zorgen voor machts-evenwicht tussen huurders en verhuurders, of tussen arbeiders en patroons. Zich verzetten tegen de ongelijke machtsverhoudingen in het naakte kapitalisme is iets heel anders dan zich verzetten tegen de concurrentie en tegen de markt. Ik denk trouwens dat het neoliberalisme als theoretische revolutie vandaag voorbij is, en dat het dus niet meer de moeite loont om daar centraal aandacht aan te besteden.

De markteconomie onthecht gebruiken

Eric Corijn: *De kritiek op de markteconomie wordt dikwijls gepareerd door te wijzen op de markt als een goed distributie- en allocatiemechanisme. Daarbij kijkt men voornamelijk naar de consumptiezijde van het eco-*

nomisch gebeuren. Terwijl een klassieke kritiek op de markteconomie zich richt op het feit dat privé-bezitters en -investeers de aanbodzijde van de markt bepalen, en dat zij dat aanbod richten naar de bestaande koopkracht en de maximalisering van hun winsten en niet naar sociale behoeften. In de keynesiaanse opvatting wil men die markt sociaal bijsturen door een collectieve vraag te creëren. En zelfs door openbaar industrieel initiatief om het aanbod te sturen. Men produceert dan rechtstreeks een aanbod dat aan de maatschappelijke behoeften voldoet, en ten tweede reguleert men daarmee de markt via concurrentie: als men sociale woningen op de markt aanbiedt, drukt men daarmee de huurprijzen van de andere woningen.

Frank Vandenbroucke: De SP heeft altijd al voor sociale-woningbouw geijverd. Binnen een serieus sociaal-beleidsplan is volgens mij een radicaal gelijkheidsideaal wel combineerbaar met de markt, maar wel op voorwaarde dat deze gereguleerd wordt. Nu wordt de samenleving nog gedomineerd door de markt. Er bestaat geen behoefte aan overheidsbedrijven in de productieve sectoren, maar wel aan een gereguleerde markt.

Eric Corijn: *Uit recente ervaringen met de privatisering van overheidssectoren blijkt dat dit toch niet zo positief is. Kijk maar naar de negatieve ervaringen met de geprivatiseerde spoorwegen in het Verenigd Koninkrijk, en de geprivatiseerde elektriciteitsproductie in Californië. Kan in een belangrijke sociale behoefte op een goede manier voorzien worden door de markt? Een openbare bank of holding kan invloed uitoefenen op de kredietpolitiek, ...*

Frank Vandenbroucke: Sinds de ASLK geprivatiseerd is, is er toch niets ten slechte veranderd ...

Eric Corijn: *Blijkbaar bestaat er een algemeen politiek akkoord – zowel Gerhard Schröder, Tony Blair als Guy Verhofstadt zijn het erover eens – dat het politieke optreden marktconform moet zijn. U geeft de indruk daar niet zo direct mee akkoord te zijn.*

Frank Vandenbroucke: Juist, natuurlijk niet! Ik denk dat men het marktmechanisme zeer dikwijls kan gebruiken. Vroeger dacht men niet zo rationeel over het marktmechanisme. Om u een voorbeeld te geven waar men de markt best gebruikt

en waar beter niet. In de farmaceutische sector kan de overheid marktconform ingrijpen door de concurrentie tussen generische producten en dure maar oude specialiteiten aan te wakkeren. We doen dat nu door de terugbetalingsbasis voor de originele producten te verminderen. Maar op het terrein van de gezondheidszorg zijn natuurlijk vooral niet marktconforme ingrepen noodzakelijk: een gelijke toegang tot de gezondheidszorg moet voor iedereen gegarandeerd blijven. Privatisering van de gezondheidszorg is uit den boze. De sluipende privatisering, die nu dreigt, moet dan ook tegengegaan worden.

Eric Corijn: *De patiënt bepaalt toch niet alleen de markt, er is ook het voorschrijfgedrag van de artsen. Het is in de verhouding tussen de dokters en de farmaceutische industrie dat de markt en de winstmotieven spelen.*

Frank Vandenbroucke: Dat is juist; daar speelt de markt en in de mate dat die dysfunctioneel is, moet men ze aanpakken. In België wordt er veel, zelfs te veel voorgeschreven. Maar anderzijds lopen we achter op het vlak van de innovatieve geneesmiddelen. Daarom moet het voorschrijven van generische geneesmiddelen aangemoedigd worden, en moet men veel meer terugbetalen voor de nieuwe, innovatieve geneesmiddelen.

André Mommen: *Het consumptiegedrag van de mensen is groot, ook al betalen ze zeer veel. Het zeer elementaire marktmechanisme werkt niet.*

Frank Vandenbroucke: Wat ik in feite wil zeggen is dat ik nogal onthecht over de markt denk. Ze is louter een middel dat men soms het beste kan gebruiken.

Sociaal-democratisch reformisme

Eric Corijn: *Heel wat jaren geleden, in een debat met Ernest Mandel, stelde je: "Ja, ik ben een reformist geworden." Op dat ogenblik verdedigde u nog dat reformisme in klassieke sociaal-democratische zin betekende dat men voor een geleidelijke structurele overgang naar een andere samenleving was.*

Frank Vandenbroucke: Daar sta ik nog steeds achter. Een maatschappij is niet noodzakelijk beter wanneer de overheid de productie volledig

in handen heeft. Trouwens, de marxistische veronderstelling dat de schaarste zou verdwijnen in een communistische samenleving gaat niet op. Het ecologisch bewustzijn dat de aarde beperkt is, en de schaarste dus een fundamenteel menselijk gegeven is, maakt een definitief einde aan het marxisme als utopie. Het is niet oneerbaar te zeggen dat de economische concurrentie en de markt afgeschaft moeten worden, maar het is misschien wel dwaas.

Eric Corijn: *Maar dan moeten we het hebben over de definitie van kapitalisme, namelijk over de centrale drijfveer die binnen een kapitalistische economie het streven naar steeds meer kapitaalaccumulering en winstmaximalisering is. Daarbij wordt abstractie gemaakt van de concrete activiteit, en stuurt men die concrete activiteit door het nastreven van dat soort financieel rendement.*

De laatste twintig jaar heeft dat principe aan kracht gewonnen: de globalisering wordt gestuurd door het financieelkapitaal, meer dan door het oude industrie-kapitaal. Dat principe ligt aan de basis van alle ongelijke verdeling van goederen, aan het produceren van nutteloze goederen. Deze 'materialistische' kritiek kan natuurlijk vervangen worden door een ethische kritiek – die dikwijls een flauw afkooksel is. Hoe is een geleidelijke overgang naar een betere samenleving mogelijk, als de economische rentabiliteitscriteria heilig blijven? Vandaag wordt daarom de onderzoeksafdeling van Janssen Pharmaceutica gesloten ...

André Mommen: *De "shareholdersvalue" primeert boven de "stakeholdersvalue" ...*

Frank Vandenbroucke: Om het een beetje onheus uit te drukken: die vraag blijft steken in een onjuiste en voorbijgestreefde maatschappijkritiek. Is er nu nog kapitalisme of niet in onze samenleving? – die vraag staat niet centraal in mijn maatschappijkritiek. Twee eeuwen lang stond in onze samenleving de kapitaalsaccumulatie centraal, met wel veel verkwisting en sociale ongelijkheid. Maar er zijn ook belangrijke sociale realisaties, die u misschien niet allemaal goed vindt ... Het uitzicht van onze huidige samenleving is niet louter en alleen bepaald door kapitaalsaccumulatie en winstvererving. Er bestaat de mogelijkheid om sociale correcties daarop uit te voeren. Laat me een voorbeeld geven. In België zijn er momenteel jaarlijks duizenden verkeersslachtoffers, en toch wil de industrie de snel-

heid van de wagens niet aan banden leggen, en blijf je kijken naar advertenties over onmogelijk snelle wagens, ...

Eric Corijn: *Maar dat heeft ook te maken met de economische imperatieven van 'just in time'-productie!*

Frank Vandenbroucke: Door regulering moet daar paal en perk aan gesteld worden. Als de democratie daartoe zal besluiten, dan kan dat!

Eric Corijn: *Een democratische politiek kan dat beslist, maar ze moet dan ingaan tegen de bestaande belangen van bepaalde economische actoren.*

Frank Vandenbroucke: Dat is juist, maar het is onjuist dat overheden doordat onze economie 'geglobaliseerd' is, geen binnenlandse strategieën die gericht zijn op economische en sociale objectieven meer na kunnen streven. Mag ik u nog een voorbeeld geven van zulke sociale correcties? De tweede pensioenpijler, de privé-pensioenverzekering. Die behoefte bestaat, niet omdat de eerste pijler niet meer voldoende is, maar omdat de gepensioneerden nu veel meer willen doen dan vroeger; ze willen bijvoorbeeld meer op reis gaan ... Bij de regeringsonderhandelingen was de invoering van privé-pensioenverzekering een belangrijk punt voor de liberalen. De sociaal-democraten hebben die liberale eis opgevangen in een voorstel dat de toegang tot aanvullende pensioenen democratiseert, en aanvullende pensioenen, via CAO's ook voorwerp maakt van syndicale controle. Waarbij aan de eerste pijler, de collectieve verzekering, niet geraakt wordt.

(Redactie: Guy Quintelier)

Noten

1. Frank Vandenbroucke: *Op zoek naar een redelijke utopie. De actieve welvaartsstaat in perspectief*, Garant, 2000. Dit boek is een bundeling van eerder verschenen artikels en gehouden toespraken. Wie het denken van Frank Vandenbroucke wil blijven volgen, kan zijn website bezoeken: <http://vandenbroucke.fgov.be>, waarop o.a. al zijn toespraken staan.
2. Frank Vandenbroucke verwijst hier voornamelijk naar het artikel van André Mommen: "De actieve welvaartsstaat als paarse synthese", dat verschenen is in het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, maart 2000, 34ste jaargang, nr 1, pp. 3-13.